

KIRJA-ARVIO:

TEHOKASTA LÄÄKETTÄ SUKUPUOLISOKEILLE

Olsson, Pia & Willman, Terhi (toim.) 2007: Sukupuolen kohtaaminen etnologiassa. Ethnos-toimite 13. Helsinki: Ethnos ry. 230 sivua.

Hilkka Helsti

Ihminen palautettiin suomalaiseen kansatieteeseen/etnologiaan 1990-luvulla. Esi-
netutkimusta mitenkään halveeraamatta sanon, että muutos oli 1970- ja 1980-luvun
”tavaraopin” aikaa eläneelle todella suuri. Yhä useampi katsoi totuutta silmiin: esi-
neiden takana pilkotti ihmisiä. Vaikutteita otettiin oral history -tutkimuksen piiristä,
naistutkimuksesta, antropologiasta, kulttuurintutkimuksesta, kuka mistäkin. Kun ih-
misiä tarkasteli hieman pidempään, alkoi silmä erottaa yksityiskohtia. Huonommillakin
teoreettisilla silmälaseilla varustautunut etnologi erotti ainakin kaksi sukupuolta.

Sukupuolen problematiikka vakiinnutti vaivihkaa paikkansa etnologisten
tieteiden kysymyksenasetteluissa. Pikainen silmäys alan yliopistollisen profiilin paljas-
taviin opinto-oppaisiin kuitenkin osoittaa, ettei sukupuolen vakavasti ottava tutkimus
kovin kummoisessa asemassa edelleenkaan ole. Pia Olssonin ja Terhi Willmanin toi-
mittama *Sukupuolen kohtaaminen etnologiassa* onkin mitä tervetullein teos, sillä se sopii
hyvin oppikirjaksi.

PÄIVITYKSIÄ ETNOLOGIN TYÖKALUSALKKUUN

Kirjan ensimmäinen osa muodostuu neljästä artikkelista, jotka rakentavat lähtökohtia
etnologiselle sukupuolen tutkimukselle. Leena-Maija Rossin artikkeli ”Lasten leikkiä
vai kovaa työtä? Sukupuoli tutkimuksen näkökulmana” on asiantunteva ja hyvin to-
teutettu johdatus aiheeseen. Rossi käy läpi lasten leluja esittelevää mainoslehtistä ja
näyttää, miten lapsille kohdennettu kulttuuri tuottaa selkeän kaksijakoista sukupuoli-
asetelmaa. Kuten tiedämme, kaikki alkaa jo värikoodauksesta. Muistelen erään alamme
professorin taannoin sanoneen, että kansatieteilijöiden on tutkittava esineitä, koska
muut eivät sitä tee. Hän oli väärässä. Naistutkija Rossi tulee ohimennen tehneeksi

mainiota esinetutkimusta esitellessään sukupuolen tutkimuksen historiaa ja keskeisiä käsitteitä.

Kaija Heikkinen tarkastelee artikkelissaan sitä, miten naiset, miehet ja sukupuoli on esitetty etnologiatieteiden tulkinnoissa, teorioissa ja metodeissa. Huomio kiinnittyy erityisesti sukupuolen määrittelyyn osana kansallisuutta ja kansankulttuurin käsitteen ongelmallisuuteen. *Suomalainen kansankulttuuri* on homogeenisoiva yleistys, jonka avulla on sivuutettu kulttuuriset erot ja säröt. Heikkinen huomauttaa, että tutkittavien elämäntavan määrittäminen kansanomaiseksi ja tutkittavien etäännyttäminen kansaksi on paikantanut tutkimuskohteen toiseksi. Sukupuoli on ymmärretty luonnollisena, ja se on tullut tulkinnoissa esiin lähinnä sukupuolten välisenä työnjakona. Naiseus on määritelty arvostettavana työteliäisyytenä ja naisellisina kulttuurin tuotteina, kuten taidokkaina käsitöinä. Heikkisen artikkeli on terävä puheenvuoro, jonka jälkeen opiskelija tuskin pystyy opettelemaan kansankulttuurin yleisesitysten sisältöä ”faktatietona”. Sellaisena niitä ainakin minun opiskeluaikoinani tentittiin.

Ann-Catrin Östman jatkaa Heikkisen linjoilla. Hänen otsikkonsa on ”Työ ja sukupuoliero varhaisissa kansatieteellisissä kuvauksissa”, ja esitys lyö viimeiset naulat kansankulttuurin arkkuun. Östman pohtii, miten sukupuolittuneet käsitykset ovat esiintyneet etnologisen tutkimuksen aihevalinnoissa, kysymyksenasetteluissa ja tulkinnoissa. 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä kansatieteellinen tutkimus asemoi tutkittavan kansan sivilisaatiota kuvaavalle asteikolle. Raskaassa työssä raatava ja mahdollisesti alistettu nainen ei sopinut kuvaan kehittyneestä kansasta, niinpä naisten työ sijoitettiin mieluiten kotitalouden piiriin. Vilkun sodan aikaisessa tekstissä naiset sen sijaan esitetään sekä raskaan työn tekijöinä että aktiivisina yhteiskunnan jäseninä – mikä tietenkin sopi varsin hyvin yhteiskunnalliseen tilanteeseen.

KUN TEORIAT, IHMISET JA INFORMANTIT KOHTAAVAT

Jan Löfströmin artikkeli ”Tutkija ja (mies)sukupuoli: retrospektiivisiä pohdintoja eräästä tutkimusprojektista” on sijoitettu otsakkeen ”Etnologisen sukupuolentutkimuksen lähtökohtia” alle, vaikka se sisällöllisesti sopisi myös seuraavaan jaksoon, jossa kuvataan tutkimuksen tekoa prosessina. Toki artikkeli toimii hyvin myös johdatuksena seksuaalisuuden tutkimukseen. Löfström palaa metodisesti puhuttelevassa tekstissään homoseksuaalisuutta koskevien tutkimustensa eri vaiheisiin. Kiinnostavaa artikkelissa on se, että hän kuvaa niin tutkimuksensa lähtökohdat kuin monet käänteetkin täysin teoreettisin kysymyksin, käsittein ja tutkijasta toiseen siirtyen. Tällainen tutkimusjuoni on mielestäni suorastaan eksoottinen, sillä itse olen aina lähtenyt liikkeelle aineistosta ja päätynyt vasta myöhemmissä vaiheissa teoreettisiin käsitteisiin. Löfström aloittaa Foucault’sta, kunnes ryhtyy tarkastelemaan homoseksuaalisuutta kulttuurisena konstruktiona ja löytää Randolph Trumbachin, Yvonne Hirdmanin ja niin edespäin. Jan Löfströmin innovatiivisuus perinnearkistojen hyödyntäjänä seksuaalisuuden tutkimuksessa nousee hyvin esiin, mutta hän myöntää toisaalta sen metodologisen haasteen ja hämmennyksen, jonka muistitiedon käyttäminen hänelle asetti.

Heli Niskanen ja Arja Turunen vertailevat artikkelissaan etnologista ja feminististä haastattelua erityisesti kummankin tieteenalan merkityksellistämisen kannalta. Lähtökohtana heillä on hämmennys siitä, että kummankin alan metodioppaissa haastattelu määritellään alan ominaispiirteeksi samoin kriteerein. Kumpikin ala yrittää profiloitua ja esittäytyä näin myös arjen asiantuntijaksi. Onko siis etnologinen haastattelu feministinen metodi, he kysyvät. Artikkelissa käydään seikkaperäisesti läpi niin etnologisen kuin feministisenkin haastattelun historiaa. Etnologian kohdalla kenttätyöllä ymmärrettiin hyvin pitkään faktojen keruuta. Nykyisen kaltainen käsitys kenttätyöstä tutkijan ja tutkittavan kohtaamisena on melko uusi piirre etnologiassa, kirjoittajat toteavat. Feministinen tutkimus taas perustui alun alkaen siihen ajatukseen, että haastattelijana on tilanteessa kanssaihminenä, ja että merkityksellinen tieto syntyy luottamuksellisen ja tasa-arvoisen vuorovaikutuksen myötä. Niskasen ja Turusen tieteen historiaa ja nykypäivää luotaava artikkeli keskustelee mainiosti edellisten artikkelien kanssa. Se vastaa erityisellä tavalla lukijan mielessä heränneeseen kysymykseen, miten ihmeessä ”kenttätöitä tekemällä” on voitu saada aikaiseksi ”kansankulttuuri”.

Katri Kaunisto jatkaa tärkeää keskustelua kenttätöiden luonteesta ja kohtaamisten merkityksestä artikkelissaan ”Metsien miehet ja tutkijanaiset”. Kaunisto on haastatellut metsureita ja metsäkoneyrittäjiä tutkimukseensa, jonka aiheena on metsätyön muuttuminen. Haastattelijaa ja haastateltavia erotti paitsi sukupuoli myös sosiaalinen habitus ja ympäristö. Kauniston mielestä erot eivät kuitenkaan haitanneet haastatteluja ja häneen suhtauduttiin enimmäkseen hyvin. Sukupuolen erityismerkitys tuli paradoksaalisesti esiin lähinnä silloin, kun Kaunisto haastatteli naisyritystä. Kävi ilmi, että naisella oli ollut vaikeuksia toimia miesvaltaisella alalla.

Päivi Aikasalo kuvaa tutkimusprosessia, jonka tuloksena hän kirjoitti elämäkerran *Kotilieden* pitkäaikaisesta päätoimittajasta Alli Wiherheimosta (1895–1978). Elämäkerta (Aikasalo 2004) oli mielestäni todella mukaansa tempaava. Tässä artikkelissa Aikasalo analysoi niitä ajatuksia ja tunteita, joita hän kohtasi tutkiessaan moniselitteisiä lähteitä sekä niitä valintoja, joihin hän elämäkerturina päätyi. Alli Wiherheimon päiväkirjat antoivat jokseenkin toisenlaisen kuvan kirjoittajastaan kuin tutkijan haastattelema lähipiiri. Alli oli haastattelujen mukaan läheisilleen tuki ja turva. Hän oli myös *Kotilieden* vastuunkantaja ja merkittävä vaikuttaja. Kuten Aikasalo toteaa, haastattelujen antama kuva oli 10 +: täydellinen nainen ulkoasua ja puhetapaa myöten. Päiväkirjojen kautta avautuu toisenlainen näkymä. Wiherheimon oli usein yksinäinen ja alemmuudentuntoinen nainen ja koki itsensä epäonnistuneeksi. Näistä tunnelmista hän piti ystävänsä, työtoverinsa ja sukulaisensa täysin tietämättöminä. Päivi Aikasalo tähdentää ihmisen monikerroksisuutta ja tuo hyvin esiin myös Wiherheimon edustaman ajan hengen. Tutkijan paikka, hänen oma tarkastelukulmansa, tulee samalla erinomaisesti valaistuksi.

Myös Terhi Willman reflektoi itseään ja tutkimustyötään tarkkanäköisesti artikkelissaan ”Sukupuolvesta sukupuoleen – naisten kohtaamisen haasteet etnologisessa tulkinnassa”. Willman on tutkinut naisia käsitöiden tekijöinä ja karjalaisia perinteen vaalijoina. Mitään hän ei tunnu ottavan itsestäänselvyytenä vaan mieltii hyvin tarkoin, miten hänen oma elämänsä vertautuu haastateltujen elämään. Ymmärtäminen rakentuu aina elämäkokemuksen perustalle, ja avainkäsitteiksi nousevat henkilökohtaisuus ja

tutkijan paikantuminen. Terhi Willman ottaa esiin myös kansatieteen merkityksen käsityöperinteen välittäjänä ja tietynlaisen maalaisidyllin rakentajana mutta ei ryhdy näitä sen enempää purkamaan.

SUKUPUOLIASIAT KOTONA JA TYÖPAIKALLA

Kirjan kolmas jakso esittelee sukupuolta tutkimuskohteena. Helena Ruotsala kysyy artikkelissaan, onko poronhoidon työympäristö, porometsä, vielä maskuliininen tila. Lukukokemus jättää jälkeensä hieman ristiriitaisen olon. Toisaalta Ruotsala heti alkuun tähdentää, että sukupuolten välinen työnjako on maaseudulla joustanut aina ”käytännön syistä”, sillä tärkeämpää on ollut se, että työt tulevat tehdyksi, kuin se, kuka ne tekee. Artikkelin kuluessa hän toisaalta tulee painokkaasti esittäneeksi, että maatilat ovat selkeästi organisoituneita seksuaalisten ja erityisesti heteroseksuaalisten normien mukaan. Siksi tytöt eivät esimerkiksi rohkene alkaa poronhoitajiksi. Sukupuolella on porotaloudessa olennainen merkitys, ja se kristallisoituu kysymyksenä poronhoitajaperheistä ja perheettömyyden lisääntymisestä, naimattomista poronhoitajamiehistä.

Katariina Heikkilä on tutkinut varsinaissuomalaisten maatilojen naisten yrittäjyyttä 2000-luvulla. Hän on haastatellut 18 yrittäjänaisista ja useita asiantuntijoita. Haastateltavansa hän etäännyttää käsitteeksi ”kohderyhmä”. Etäännyttävää on myös passiivin viljely ja se, että hän ei kerro mitään haastattelutilanteista, saati itsestään. Artikkelin lopputulemana on havainto, että maatilojen naisten yritysalat perustuvat voimassa oleviin sukupuolimalleihin. Heikkilän mukaan yritystoiminta haastaa kuitenkin perheen sukupuolirooleja.

Maarit Knuutila kirjoittaa herkullisen kulttuurianalyysin keittämisen sukupuolittuneista perinteistä. Hän hahmottelee harrastavan ja luovan keittäjämiehen taustoja ja etsii mieskeittämiselle hyväksytyä kulttuurista kontekstia. Knuutila tarkkailee myös niitä jännitteitä, joita miesten ja naisten keittämisvallan jaossa piilee. Aineistona hän käyttää keittokirjoja, muistitietokyselyä ja *Kotiliesi*-lehtiä. Maarit Knuutila piirtää pitkän kulttuurihistoriallisen kaaren kalastaja- ja metsästäjäyhteisön riistankäsittelijästä kotipihalla grillailevaan perheenisään. Keittäjänäisen esikuvana toimii nostalgisoitu isoäiti. Pihalla ja keittiössä puuhailevan miehen takaa löytyy paitsi villiin luontoon liittyvä kuvasto, myös herrasmies gourmetti á la Ville Vallgren ja Konni Zilliacus.

Teoksen päättää Pia Olssonin artikkeli ”Vain lehtohuorat viheltävät. Siveys tyttöjen kasvatuksessa”. Olsson pohtii kiinnostavaa kysymystä naisen kunniansta aksellilla työ–siveys hyödyntäen Museoviraston naisen asemaa kartoittaneen muistitietokyselyn vastauksia. Tytöiltä ja naisilta odotettiin 1900-luvun alkupuolella ja keskivaiheilla nöyrää, hillittyä käytöstä ja tiukkaa sukupuolimoraalia. Työteliäisyys oli hyve, mutta sillä ei voinut paikata menetettyä mainetta sukupuolimoraalin alalla. Nuoren tytön ja naisen seksuaalisuus ei ollut uhka vain hänelle itselleen, vaan se oli sitä myös hänen lähipiirilleen, Olsson toteaa. Naisen seksuaalisuuden kontrollointi oli vahva yleisperiaate, jonka vuoksi tyttöjen ja poikien kasvatusta poikkesi suuresti toisistaan.

MISTÄ KULTTUURIA KATSOTAAN

Sukupuolen kohtaaminen etnologiassa on kirja, jossa artikkelit keskustelevat vilkkaasti keskenään ja täydentävät toisiaan. Paikoin esiintyy myös toistoa, koska kirjoittajat viittaavat paljolti samoihin, erityisesti naistutkimuksen esiin tuomiin käsitteisiin. Kaupan päälliseksi teos tarjoaa tasokkaan paketin tietehistoriallista reflektointia. Alkusanoissaan Pia Olsson ja Terhi Willman toivovat artikkelien herättävän keskustelua etnologian mahdollisuuksista sukupuolen huomioon ottavana ja sitä problematisoivana tieteenalana. Voin yhtyä heidän toivomukseensa, sillä kirja tarjoaa kosolti eväitä keskusteluun.

Jään pohtimaan erityisesti kysymystä tutkijan paikantumisesta, johon useat tämän kirjan kirjoittajista viittaavat. Naistutkimuksessa ja monissa muissa ihmistä kulttuurisena olentona tutkivissa tieteissä paikantumista pidetään nykyään olennaisena metodisena tekona. Ajatellaan, että tutkija on osa tutkimuskohdettaan ja sen tulkittoja, joten tutkijan on syytä selvittää oma kulttuurinen paikkansa niin itselleen kuin lukijallekin. Teoreettinen viitekehys ei milloinkaan selitä loppuun asti tutkijan työtä. Henkilökohtainen on poliittista, kuuluu jo vanha slogan, ja se on ilman muuta myös tieteellistä. Katri Kauniston, Päivi Aikasalon ja Terhi Willmanin artikkelien keskeiseksi teemaksi nousee tutkijan ja tutkittavien välinen suhde. Näissä artikkeleissa paikantumisesta tulee tutkimusta avaava ja rakentava ominaisuus. Kuitenkin yllättävän monet pitäytyvät yhä perinteisessä tieteellisen kirjoittamisen tavassa, jossa tutkija selittää maailmaa ikään kuin toisesta todellisuudesta, ellei peräti ulkoavaruudesta käsin. Osoitan kritiikkini myös tämän kirjan ulkopuolelle. On tietysti visainen kysymys, miten ja kuinka syvällisesti tutkijan pitäisi paikantua silloin, kun artikkelin pääteema on jossain muualla kuin tutkittavien kohtaamisessa. Mielestäni tehokkaampi paikantuminen olisi joka tapauksessa tuonut lisäarvoa myös Katariina Heikkilän, Maarit Knuutilan, Jan Löfströmin, Pia Olssonin ja Helena Ruotsalan artikkeleihin.

KIRJALLISUUS

AIKASALO, PÄIVI 2004: *Alli Wiberbeimo. Uranaisen sydän*. Helsinki: Otava.

Filosofian tohtori Hilikka Helsti on helsinkiläinen etnologi.